

SOSYAL MEDYA ORTAMLARINDA SİBER ZORBALIK: LİSE ÖĞRENCİLERİNİN SİBER ZORBALIK DENEYİMLERİNİN İNCELENMESİ

Arş. Gör. Elzem Seren Dinç
İstanbul Bilgi Üniversitesi, Türkiye
elzem.dinc@bilgi.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-3448-7710>

ÖZ

İletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte sosyal medya platformlarının kullanıcı sayısı da artmaya başlamıştır. Özellikle de genç bireyler bu ortamlarda var olmayı sosyal yaşamlarının önemli bir parçası olarak görmektedirler. Ancak sanal ortamlarda karşılaşılan ve okullarda yaygın olan akran zorbalığının yeni bir biçimi olan siber zorbalık ise karşımıza çıkan olumsuz bir özelliktir. Bu araştırmada amaç, sosyal medya kullanımı ve siber zorbalık ilişkisinden yola çıkarak siber zorbalığın yaş ve cinsiyet faktörlerine göre yaygınlığını ve zorbalığın duygusal, psikolojik, aile-arkadaş ilişkileri ve akademik başarı anlamında etkilerini, zorbalık konusunda ebeveynlerin ve okul personellerinin alması gereken sorumlulukları ve siber zorbalığı önlemede sunulan çözüm önerilerini incelemektir. Araştırma verileri için, nitel araştırma tekniklerine göre hazırlanan yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak 11 lise öğrencisi ile görüşmeler yapılmıştır. Toplanan veriler betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiş ve önceden belirlenen temalar çerçevesinde alıntılara da yer verilerek yorumlanmıştır. Görüşmelerden elde edilen verilere göre; sosyal medyanın siber zorbalık konusunda genç bireyler üzerinde büyük etkisi olduğu ve siber zorbalığa maruz kalmanın da gençleri birçok yönden etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Zorba, Lise Öğrencileri, Siber Zorbalık

CYBER BULLYING IN SOCIAL MEDIA PLATFORMS: EXAMINATION OF CYBERBULLYING EXPERIENCES AMONG HIGH SCHOOL STUDENTS

ABSTRACT

With the development of communication technologies, the number of users of social media platforms has started to increase. Especially young individuals see existence in these platforms as an important part of their social lives. However; cyberbullying, which is a new form of peer bullying, encountered in virtual platforms and widespread in schools, is a negative feature. The aim of this study, to examine the effects of cyberbullying in terms of age and gender factors and emotional, psychological, family-friend relationships and academic success, the responsibilities of parents and school staff about cyberbullying and solutions offered to prevent cyberbullying, based on the relationship between social media and cyberbullying. For the data of the research, interviews were conducted with 11 high school students by utilizing structured interview form which was prepared according to qualitative research techniques. The collected data were analyzed by descriptive analysis method and interpreted by including quotations within the framework of predetermined themes. According to the from the interviews, it is concluded that social media has a great impact on cyberbullying in young individuals and exposure to cyber bullying affects young people in many ways.

Keywords: Social Media, Bully, High School Students, Cyberbullying

GİRİŞ

Son yıllarda yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle beraber internet ve elektronik cihazları hayatımızın her alanında bulunmaya başlamıştır. Özellikle de genç bireyler elektronik iletişim araçlarını sosyal yaşamlarının önemli bir parçası olarak görmektedirler. Teknoloji gerçekten de insan yaşamını kolaylaştıran, gündelik işlerin yerine getirilmesinde kolaylık sağlayan bir araçtır. Ancak bu olumlu özelliğinin yanında sanal ortamlarda karşılaşılan ve okullarda zaten yaygın olan akran zorbalığının yeni bir biçimi olan siber zorbalık da karşımıza çıkan olumsuz bir özelliktir. Kullanıcılarının içerik ve zaman seçmede bağımsız olması ve çift yönlü iletişim imkânına sahip olması sosyal medyayı siber zorbalığa açık hâle getirmektedir.

Dijital platformların birçok alanında ve en çok da sosyal medyada görülen siber zorbalık, iletişim teknolojilerinin kullanılarak birey veya gruplara kasıtlı, tekrarlı ve zarar veren davranışlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani siber zorbalık adı altında tehdit ve taciz etme, aşağılama, uygunsuz içerik paylaşma, hakaret etme davranışları görülmektedir. Siber zorbalık, mekân ve zaman kavramlarının ve de fiziki bir gücün olmaması, hedef bireye kolayca ulaşılabilmesi, siber zorbalığı yapan kişinin kimliğini gizlemesi gibi açılardan geleneksel zorbalığa göre mağdur sayısının daha fazla olmasına neden olmaktadır. Siber zorbalığa maruz kalma ergenlerin okul-aile ilişkilerini ve akademik başarılarını etkilemektedir. Ayrıca maruz kalınan zorbalıkların duygusal ve psikolojik etkileri de çok ağır olabilmektedir. Bu yüzden de siber zorbalıkla mücadele etme konusunda ebeveynlere, okul personellerine ve araştırmacılara önemli görevler düşmektedir.

Bu araştırmanın amacı; siber zorbalık kavramını, siber ve geleneksel zorbalık farkını, sosyal medya kullanımı ve siber zorbalığın ilişkisini, siber zorbalığın yaş ve cinsiyet faktörlerine göre yaygınlığını ve duygusal, psikolojik, aile-arkadaş ilişkileri ve akademik başarı anlamında etkilerini, siber zorbalık konusunda ebeveynlerin ve okul personellerinin alması gereken sorumlulukları ve öğrencilerin siber zorbalığı önlemede sunacağı çözüm önerilerini incelemektir. Bu doğrultuda kız ve erkeklerden oluşan 11 lise öğrencisiyle amaç doğrultusunda belirlenen sorular üzerinden görüşme yapılmış ve konu tartışılmaya çalışılmıştır.

SİBER ZORBALIK

Teknoloji insan yaşamını kolaylaştıran, gündelik işlerin yerine getirilmesinde kolaylık sağlayan bir araçtır. Ancak yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle beraber kullanıcı sayısının artması ve bireylerin gündelik hayatlarını kolaylaştıran imkânlar sağlanması, bir takım istenmeyen durumların ortaya çıkmasına da neden olmaktadır. Teknoloji, iyi ve doğru amaçlar için kullanılabilir olsa da olumsuz eylemlerin meydana gelmesi ve toplumsal sorunların ortaya çıkması da söz konusu olabilmektedir (Surry ve Farquahr'den akt. Yiğit, Keskin ve Yurdugül, 2018: 250). Zorbalığı, "bir birey veya grup tarafından, savunmasız olan bireylere karşı yapılan, fiziksel veya psikolojik sonuçları olan ve süreklilik arz eden bir şiddet" olarak tanımlamak mümkündür (Olweus'dan akt. Serin, 2012: 9). Psikolog Dan Olweus zorbalığı ilk aşamada İngilizce "mob" kökünden gelen ve aşırı şiddetle ilişkili, yasaya uygun olmayan anlamı taşıyan 'mobbing' sözcüğü ile ifade etmiştir. Daha sonra ise mobbing sözcüğü yerine "bullying" sözcüğünü kullanmıştır (Kılıç, 2009: 9). Bir eylemin zorbalık olarak tanımlanabilmesi için kişinin bilerek karşındakine zarar vermeyi amaçlaması ve zorbalığı gerçekleştiren ile mağdur olan arasında fiziksel, psikolojik yönden güç eşitsizliğinin olması gerekmektedir (Akbaba ve Eroğlu, 2013: 106). İnternette zaman harcamaya bağlı olarak siber ortamlarda gerçekleştirilen iletişim, siber zorbalık olarak adlandırabileceğimiz zorbalık türünün ortaya çıkmasına neden olmuştur (Özdemir ve Akar, 2011: 609). Kanadalı eğitimci Bill Belsey'e göre (2005: 3) siber zorbalık (cyberbullying), bilgi iletişim teknolojileri kullanılarak bir kişinin veya grubun başka bir kişi veya gruba ruhsal veya psikolojik zarar verme amacıyla kasıtlı, tekrarlı ve düşmanca davranışlar sergilenmesidir. Siber zorbalık için başka tanımlamalar da yapılmıştır. "Siber zorbalık, zarar vermek amacıyla, bir birey ya da grup tarafından, elektronik posta, cep telefonu, çağrı cihazı, kısa mesaj servisi ve web siteleri gibi bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımını içeren ve düşmanca davranışları destekleyen eylemler" olarak tanımlanmaktadır (Arıcak, 2009; Baker ve Kavşut, 2007).

Bir başka tanım da şöyledir: Bir başka biçimde bilgi ve iletişim teknolojileri kullanılarak bireyin kişilik haklarına kastetme, zarar verme amacıdır (Arıcak, 2011: 10). Sanal veya elektronik

platformlarda bireyler, diğer birey veya grupları rahatsız ettikleri için siber zorbalığın bir şiddet çeşidi olduğunu söylemek mümkündür. Teknolojik araçlarla yapılan zorbalıklar; şiddet, rahatsızlık verme, iftira, taklit etme, dışa vurma, kandırma, dışlama ve siber taciz gibi şekillerde yapılabilmektedir. Bu zorbalıklarda psikolojik etkilenme söz konusudur (Tamer ve Vatanartıran, 2014: 5). Geleneksel zorbalık ile siber zorbalık benzer ve farklı tarafları bulunmaktadır. Geleneksel zorbalıkta fiziksel bir üstünlük söz konusu iken siber zorbalıkta bu üstünlükten söz edilememektedir. Siber zorbalığın sosyal, duygusal ve psikolojik açıdan etkileri görülmektedir (Yiğit, Kesin ve Yurdugül, 2018: 251). Mekân ve zaman kavramlarının ve fiziki bir gücün olmaması, hedef bireye kolayca ulaşılabilmesi, etkisinin güçlü olması ve iletişim teknolojileri sayesinde mağduru baskılayabilmesiyle siber zorbalık farklılaşmaktadır (Yaman ve Sönmez, 2015: 20). Siber zorbalığın anonim şekilde gerçekleşmesi, mağdur sayısının fazlalığı, siber zorbalık üzerine düşünmenin ve oluşabilecek sorunların ve de izleyici kitlesinin büyüklüğü gene siber zorbalığın geleneksel zorbalıkla farklılıklarını oluşturmaktadır (Boulton, Hardcastle, Down, Fowles ve Simmonds, 2014: 145). Dolayısıyla siber zorbalığın fiziksel, sözel, ilişkisel, sosyal zorbalıklardan farklı olduğu söylenebilir. Özellikler video, fotoğraf ve tehdit edici öğeler içeren siber zorbalıklar, geleneksel zorbalıktan daha yıkıcı olmaktadır (Akbaba ve Eroğlu; 2013: 107). Gene gizliliğin de önemli bir fark oluşturduğunu söylemek mümkündür. Siber kurbanları taciz eden, rahatsızlık veren kişiler bilinmemektedir. Bu durumun daha korkutucu olduğu söylenebilir çünkü saldırganlar karşısındaki kişilere ne kadar zarar verdiğini ve karşısındaki kişilerin ne hissettiğini bilmemektedir (Aksaray, 2011: 410-411). Hanewald'ın geleneksel ile siber zorbalığa yönelik görüşlerine göre yapılan tabloda geleneksel zorbalığın ve siber zorbalığın ortam ve zaman, yapılma sıklığı, seyirciler, kurban üzerindeki etki, fail kişinin kimliği, birincil hedefler, süre, durumun rapor edilmesi, müdahale ve cezalandırıcı eylem bakımından farklılaştığı görülmektedir.

Tablo 1. Siber Zorbalık ve Gelenek Zorbalık Farkı

Karşılaştırılan Unsur	Geleneksel Zorbalık	Siber Zorbalık
Ortam	Yüz yüze	Elektronik ortam
Sıklık	Gittikçe azalır.	Gittikçe artar.
Zaman dilimi	Çoğunlukla okul öncesi, okulda ve okul sonrasında	Herhangi bir zaman diliminde
Tanıklar/Seyirciler	Olay yerinde bulunanlar	Dünya çapında internete bağlananlar
Kurban üzerindeki etkisi	Küçük ölçekli	Büyük ölçekli
Failin kimliği	Genellikle kurbanı tanıyan biri	Genellikle yabancı biri
Birincil hedefler	Erkekler	Kadınlar
Süre	Kısa süreli	Uzun süreli
Seyirciler	Pasif takip	Aktif bir konum
Durumun rapor edilmesi	Yüksek oranda	Düşük oranda
Müdahale	Kabul edilebilir seviyede	Düşük seviyede
Cezalandırıcı eylem	Sık	Seyrek

(Kaynak: Dikmen ve Tuncer; 2017: 677)

Siber zorbalık kurbanı olan biri aynı zamanda geleneksel zorbalıkta da hedef olabilir. Juvonen ve Gross'un (2008) Amerika'daki araştırmasına göre, 12-17 yaş arasındaki gençlerin %72'sinin en az bir defa internette taciz edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu gençlerin %85'i de aynı zamanda okulda da taciz vakası yaşamışlardır. Okulda ve internet ortamında yaşanan zorbalık arasındaki örtüşmenin %85 gibi bir oranda bulunmasıyla da okulda başlayan zorbalığın internette devam ettiğine dair sonuca ulaşılmıştır (Juvonen ve Gross, 2008: 502-503). Kanada'da yapılan başka bir araştırmada da 7.sınıfta okumakta olan 177 kişiye uygulanan anket sonucunda, geleneksel zorbalıkla siber zorbalık arasında kurban ve zorba olma açısından ilişki bulunmuştur. Okulda zorbalık yapan öğrenciler, teknolojik araçları kullanarak da zorbalık yapmaya eğilimli olmaktadır (Li, 2007: 12). Dehue, Bolman ve Wollink (2008: 222-223) ise 11-12 yaş arası 1211 öğrenciyle yaptıkları çalışma sonucunda geleneksel zorbalığa katılan öğrencilerin sanal zorbalık da yaptığı ve her iki zorbalık arasında da korelasyon bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır.

SOSYAL MEDYA VE SİBER ZORBALIK İLİŞKİSİ

Web 2.0 araçları sosyal medya olarak tanımlanmaktadır. Web 2.0 uygulamaları 'paylaşım' adı altında toplanan uygulamalardan oluşmaktadır. Bu uygulamalar arasında Facebook, Instagram gibi paylaşım ağları, Twitter gibi mikroblog ağları, YouTube gibi video paylaşım ağları, Wordpress ya da Blogger gibi blog uygulamaları, fotoğraf ve müzik paylaşım ağları ve sözlükler yer almaktadır. (Çomu ve Binark, 2013: 199) Sosyal ağlar sayesinde coğrafya, dil, ırk, cinsiyet kavramı olmadan büyük hedef kitlelere çok kısa bir zaman içerisinde ulaşabilmekte ve o kitleyi etkileyebilmektedir (Vural ve Bat, 2010: 3349). Kullanan kişilerin içerik ve zaman seçmede bağımsız olması ve çift yönlü iletişim imkânı sosyal medyayı popüler hâle getirmiştir (Birsen, 2013: 27). Gençlerin sosyal medya kullanımındaki artış, siber ortamlarda iletişimde olduklarının göstergesidir. Siber ortamlarda gerçekleştirilen iletişim de siber zorbalık olarak isimlendirilen ve geleneksel zorbalıktan farklı olan zorbalık türünün ortaya çıkmasına neden olmuştur (Özdemir ve Akar, 2011: 609). Yani iletişim ve etkileşim amacıyla kullanılan sosyal medya uygulamaları bazen de kişilere rahatsızlık verme, taciz etme, tehditte bulunma, aşağılama/hakaret etme gibi eylemler için kullanılmaktadır. Ülkemizde internet kullanım amaçlarından olan sosyal medyanın daha çok gençler tarafından kullanılması siber zorbalığı yapan ve siber zorbalığa uğrayanların en çok ergenler ve gençlerden oluştuğunu göstermektedir. Web 2.0 araçları çocukların ve gençlerin sosyal yaşamları açısından kaygı yaratan araçlar olarak kabul edilmektedir. Sosyal medyanın zararsız ve olumlu olduğu düşüncesi yayılırken, ergen ve gençlerin geçmişe oranla sosyal medyada daha fazla zaman geçirdiği, potansiyel suçlara ve siber risklere uğrama olasılığı ise göz ardı edilmektedir (Mishna, Saini ve Solomon; 2009: 1223). Sosyal medyada siber zorbalığın yaygın olmasının en büyük nedeninin mesaj kaynağı ile hedef arasında etkileşime olanak sağlaması olduğu söylenebilir (Güven, 2017: 184). Bu durum da siber zorbalığın araştırılmasında çok yönlü bir okuma yapmayı gerektirmektedir.

ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Çalışma ele alınan konuyu derinlemesine incelemek ve sağlıklı veriler tespit edebilmek için nitel durum çalışması olarak planlanmıştır. Çalışmanın katılımcılarını, İstanbul'da bulunan özel bir lisede hazırlık sınıfında öğrenim gören 11 lise öğrencisi oluşturmuştur. Öğrencilerin yaşları 14-15 yaş arasındadır. 11 öğrencinin 7'si kız, 4'ü ise erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Kız öğrencilerin ağırlıkta olması, kız öğrencilere yapılan siber zorbalığın erkek öğrencilere göre daha fazla olup olmadığını tespit etmek konusunda da yardımcı olacaktır. Öğrencilere araştırmaya katılmaları konusunda herhangi bir baskı uygulanmamış, katılım gönüllülük esasına dayalı olarak sağlanmıştır. Öğrenciler, 18 yaşından küçük oldukları için velilerinden İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu kullanılarak izin alınmıştır.

Verileri toplama işleminde nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Sorular belirli bir sıraya konulmuş ve öğrencilere aynı tarzda ve sırada sorulmuştur. Formda 14 adet açık uçlu soru bulunmaktadır. Yazılı bir görüşme formu kullanılmasının sebebi, siber zorbalığın hassas bir konu olması ve öğrencilerinin kendilerini daha rahat ifade edebilmelerini sağlamaktır. Ayrıca bu şekilde veri kaybının da önlenmesi amaçlanmıştır. Öğrencilere; kolay, anlaşılır ve konuya uygun açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Görüşmelerin ortalama süresi 20-25 dakika sürmüştür. Toplanan veriler betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiş ve önceden belirlenen temalar çerçevesinde alıntılara da yer verilerek yorumlanmıştır.

Bazı temalara ait cevaplar tablo hâline getirilerek analizlerin okuyucu tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlamak amaçlanmıştır. Araştırmaya katılan öğrenciler yakından tanıdığı için kendilerini rahat ifade edebilecekleri güvenli bir ortam hazırlanmaya çaba gösterilmiştir.

BULGULAR

Tablo 2. Sosyal Medya Kullanma Durumları

Öğrenciler	Kullanıyorum	Kullanmıyorum
Ö1	X	
Ö2	X	
Ö3	X	
Ö4	X	
Ö5	X	
Ö6	X	
Ö7	X	
Ö8	X	
Ö9	X	
Ö10	X	
Ö11	X	
Toplam Kullanıyorum	10	
Toplam Kullanmıyorum	0	

Tabloda da görüldüğü gibi çalışmaya katılan tüm öğrenciler sosyal medyayı kullandıklarını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla öğrencilerin internet üzerinde siber zorbalığa maruz kalabilme ihtimalinin yüksek olabileceğini söylemek mümkündür.

Tablo 3. Sosyal Medyayı Kullanma Amaçları

	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6	Ö7	Ö8	Ö9	Ö10	Ö11	Top.
Sosyal Ağ (Instagram)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		10
Sosyal Ağ (Twitter)			X	X								2
Sosyal Ağ (Youtube)		X		X			X	X	X			5
Sosyal Ağ (Snapchat)		X			X							2
Whatsapp		X	X	X			X		X			5
İletişim Kurma		X	X	X	X			X	X			7
Film ve Dizi İzleme				X								1
Gündem Takibi			X	X		X	X	X	X			6
Sanatçı-Blogger Takibi				X		X						2
Komik-Bilgilendirici												
İçerikler İzleme		X					X					2
Sosyal Ağ (Diğer)		X		X					X			3

Tablo 4'te öğrencilerin sosyal medyayı kullanma amaçları verilmiştir. Görüşme formunda yer alan cevaplar doğrultusunda öğrencilerin sosyal medyayı en çok sosyal ağları kullanmak için kullandığı söylenebilir. Özellikle Instagram, Youtube ve beraberinde gelen Twitter, Snapchat gibi uygulamalar ağırlıklı olarak kullanılmaktadır.

Bir öğrenci sosyal medyayı kullanma amaçları sorusuna yanıt vermediği için Instagram'ı 10 öğrencinin de kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sosyal ağlar dışında öğrenciler; Pinterest, Tumblr ve başka sosyal ağları da kullandıklarını belirtmişlerdir. Whatsapp öğrenciler arasında yaygın kullanılmaktadır. Öğrencilerin verdiği cevaplara göre sosyal medyayı kullanma amaçları arasında film ve dizi izleme, komik içeriklere göz atma, sanatçı veya bloggerları takip etme ve gündem takibi gibi amaçlar yer almaktadır. Öğrencilerin verdikleri cevaplar arasında oyun oynama ile ilgili bir cevaba rastlanmamıştır. Tabloya bakıldığında öğrencilerin sosyal medyayı en çok iletişim kurmak,

haberleşmek amacıyla kullandıkları görülmektedir. Bu durumda, gençlerin ve ergenlerin sosyal medyada aktif olduklarını söylemek mümkündür.

Tablo 4. Siber Zorbalığa Maruz Kalınan Platformlar

Öğrenciler	Sosyal Medya Platformları	Cep Telefonu	Siber Zorbalığa Maruz Kalmadım
Ö1	X		
Ö2	X		
Ö3			X
Ö4	X		
Ö5			X
Ö6			X
Ö7	X	X	
Ö8	X		
Ö9			X
Ö10			X
Ö11	X		
Toplam	6	1	5

Daha önce benzer çalışmalara bakıldığında öğrencilerin siber zorbalığa sıklıkla maruz kaldıklarını görmek mümkündür. Moessner (2007) 13-17 yaş arasındaki gençlerle yaptığı çalışmada, bu gençlerin %43'ünün sanal ortamda zorbalık gördüklerini ortaya çıkarmıştır. Juvonen ve Gross'un (2008) yaptıkları çalışmada da 12-17 yaş arasındaki gençlerin %72'sinin gene zorbalık olaylarına maruz kaldığı sonucuna ulaşılmıştır (Aksaray, 2011: 413-414). Ülkemizde de az da olsa gençler üzerinde yapılan çalışmalarda da gene öğrencilerin siber zorbalığa uğradıklarını ve hem zorba hem kurban rolünde olduklarını görmek mümkündür. Öğrencilere siber zorbalığa maruz kalınan platformlarla ilgili sorulan soruya göre; 6 tanesi Instagram, Youtube, Snapchat gibi sosyal medya platformlarında siber zorbalığa maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. 1 öğrenci sosyal medya uygulamalarının yanında cep telefonu ile siber zorbalığa kaldığını da belirtmiştir. 11 öğrencinin 5'i siber zorbalığa maruz kalmadıklarını belirtmişlerdir ve bunlardan biri de kendisinin kalmadığını ama kalan arkadaşlarının olduğu yorumunu yapmıştır. Siber zorbalığa maruz kalmayan öğrencilerin siber zorbalık kavramı hakkında tam farkındalığa sahip olup olmadıkları bilinmemektedir. Ayrıca cevap vermektten çekinen öğrenciler de olma ihtimali söz konusu olabilir.

Tablo 5. Siber Zorbalığa Maruz Kalma Şekilleri

Zorbalık Şekli	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6	Ö7	Ö8	Ö9	Ö10	Ö11	Toplam
Özel Görüntüleri Ele Geçirme		X						X				2
Cinsel İçerikli Hakaret	X			X			X					3
Cep Telefonu İle Taciz							X					1
Aşağılama ve İftira		X		X			X	X				4
Küfür				X							X	2
Tehdit							X				X	2

Öğrencilerin siber zorbalığa maruz kalma şekillerinin sorgulandığı soruya bakıldığında; öğrencilerin en çok özel görüntüleri ele geçirme, cinsel içerikli hakaret ve aşağılama ve iftira gibi zorbalık şekillerine maruz kaldıkları görülmektedir. Siber zorbalığa birçok şekilde maruz kalmış bir öğrenci maruz kalma durumunu şöyle aktarmıştır: **Ö7:** “Telefon numaram paylaşılıp tanımadığım insanlardan uygunsuz içerikli aramalar ve mesajlar aldım. Sonucunda üç ay kadar telefonumu kapattım ve en sonunda aramalar kesildi. Ayrıca anonim olarak soru sorulabilen uygulamalardaki hesabıma okuldaki insanlar tarafından aşağılayıcı sorular ve mesajlar aldım.” Verilen cevaplara göre siber zorbalığa maruz kalan öğrencilerin özellikle de Instagram üzerinden rahatsız edildiklerini söylemek mümkündür: **Ö4:** “Instagram üzerinden uygunsuz içerikli, hoş olmayan mesajlar aldım. Hikâye bölümünden hem bana hem de parçası olduğum gruba küfür ve hakaret edildi.” **Ö1:** “DM yoluyla uygunsuz içerikli fotoğraf ve hakaretler edilmişti.” Öğrencilerin aşağılama ve iftira, özel görüntüleri ele geçirme zorbalıklara da yaygın şekilde uğradıklarını söylemek mümkündür. **Ö2:** “Arkadaşım fotoğrafımı izinsiz bir şekilde paylaştı ve bunu görüp benimle dalga geçenler oldu.” 4 öğrencinin ise siber zorbalığa uğramadıklarını belirttikleri için bu soruya cevap vermedikleri görülmüştür.

Tablo 6. Siber Zorbalık Yapma Durum ve Şekilleri

Zorbalık Şekli	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6	Ö7	Ö8	Ö9	Ö10	Ö11	Toplam
Sosyal Medya Yoluyla Küfür İçerikli Yorum											X	1
Sosyal Medya Yoluyla Şantaj	X											1
Siber Zorbalık Yapmadım		X	X	X	X	X	X	X	X	X		9

Öğrencilere daha önce siber zorbalık yapıp yapmadıklarıyla ilgili itiraf gerektiren soru sorulmuştur. Tablo 7’de görüldüğü gibi yalnızca 2 öğrenci siber zorbalık yaptığını itiraf etmiştir. Öğrenciler genellikle arkadaşlık ilişkilerinin bozulması, kız-erkek arkadaş ayrılığı sonucu ya da maruz kalınan siber zorbalık sonrası intikam alma duygusu gibi sebeplerle siber zorbalık yapabilmektedirler. Tabloya bakıldığında öğrencilerden birinin sosyal medyayı kullanarak küfür içerikli yorum yazdığı, diğerinin

de gene sosyal medyayı kullanarak arkadaşlarının bulunduğu ve beğenmediği bir fotoğraf ile şantaj yaptığı ortaya çıkmıştır.

Tablo 7. Siber Zorbalığa Maruz Kalmada Cinsiyetin Rolü

Öğrenciler	Rolü Var	Rolü Yok Ancak Kız Öğrenciler Daha Fazla Maruz Kalıyor	Rolü Yok
Ö1			X
Ö2		X	
Ö3			X
Ö4		X	
Ö5			X
Ö6		X	
Ö7		X	
Ö8	X		
Ö9			X
Ö10	X		
Ö11	X		
Toplam Rolü Var	3		
Toplam Rolü Yok			4
Toplam Rolü Yok Ancak Kız Öğrenci Oranı Yüksek			4

Öğrencilere siber zorbalığa maruz kalmada cinsiyetinin rolünün olup olmadığı sorulmuştur. Tabloya göre cinsiyetin rolünün olmadığını ve zorbalık yapmanın aile terbiyesi gibi başka sebeplere bağlı olduğunu söyleyen 4 öğrenci bulunmaktadır. Ülkemiz dışında yapılan birçok çalışmada da siber zorbalık ve cinsiyet arasında bir fark olmadığını görmek mümkündür. 3 öğrenci ise siber zorbalığa uğramada cinsiyet rollerinin kesinlikle önemli olduğunu belirtmiştir. Kız öğrencilerin zorbalığa uğrama olasılığının daha fazla olduğunu belirten öğrenciler bunu genelde toplumdaki erkek egemenliğine ve erkekliğin üstün tutulmasına bağlamışlardır. Li (2007:7) tarafından yapılan çalışmada da siber zorbalık kurbanlarının %60'ının kız öğrenci, zorbaların ise %52'sinin de erkek öğrenci olduğu sonucu bu bulguyu destekler niteliktedir. Bu konuda bazı görüşler şöyledir: **Ö8:** “Cinsiyet rolleri etkili ve kız öğrencilerin siber zorbalık yaşama ihtimalinin daha yüksek olduğunu düşünüyorum. Çünkü günümüzde erkekler kendilerini üstün görüyorlar ve kızları aşağılama, sözlü taciz vakaları olabiliyor.” **Ö10:** “Maalesef erkeklerin egemen olduğu bir toplumda olduğumuz için kadınların her anlamda daha fazla zorbalığa uğradığını düşünüyorum.” Tabloya göre 4 öğrenci ise cinsiyet rolünün etkili olmadığını ancak kız öğrencilerin cinsiyetçilik gibi durumlardan ötürü siber zorbalığa uğrama olasılığının daha fazla olduğunu belirtmiştir: **Ö2:** “Bence cinsiyet o kadar önemli değil fakat kız öğrencilerin daha çok siber zorbalığa maruz kaldığını düşünüyorum. Çünkü çoğu insan sosyal medyadan sevgili bulabileceğini düşünüyor.” **Ö4:** “Tanıdığım çoğu insan cinsiyet fark etmeksizin siber zorbalığa maruz kalıyor. Ancak kadınlara cinsiyetçilik yapıldığından bence kız öğrencilere daha çok siber zorbalık yapılıyor.”

Tablo 8. Siber Zorbalığa Maruz Kalmada ve Zorbalık Yapmada Yaş Faktörü

Öğrenciler	Etkili	Etkili Değil
Ö1	X	
Ö2		X
Ö3		X
Ö4		X
Ö5	X	
Ö6	X	
Ö7		X
Ö8	X	
Ö9	X	X
Ö10		
Ö11	X	
Toplam Etkili	6	
Toplam Etkili Değil	5	

Siber zorbalığa uğramada ve zorbalık yapmada yaş faktörünün etkisine bakıldığında, öğrencilerin 5'inin yaş faktörünün etkili olmadığını, 6'sının ise yaş faktörünün etkili olduğunu belirttiği görülmektedir. Yaş faktörünün etkili olduğunu düşünen öğrenciler en çok ergenlik çağındaki bireylerin siber zorbalığa uğradığını ve siber zorbalık yaptığını düşündüğü için yaşın küçük olmasıyla zorbalığın ilişkili olduğunu belirtmişlerdir: **Ö6:** "Bence siber zorbalık en çok ortaokul ve lise çağında görülüyor çünkü ergenlik döneminde böyle zorbalıklar başlıyor." **Ö7:** "Siber zorbalıkların hedeflerinin bilinçsiz ve korumasız çocuklar olduğunu düşündüğümde, yaş arttıkça siber zorbalıkla karşılaşma ihtimalinin azalacağını düşünüyorum." Siber zorbalık oranının yaşla ilgisi olduğunu ancak bunun yaş arttıkça daha fazla olacağını belirten öğrenci de olmuştur: **Ö9:** "İnsanların olgunlaştıkça bu tip davranışlardan vazgeçmeleri beklense de yaş arttıkça edinilen kaygı vb. etkenlerden ötürü zorbalık oranı artabilir." Mesch (2009) tarafından 12-17 yaş arası 935 Amerikalı gençle yapılan çalışmada yaş büyüdükçe internette zorbalık görülme olasılığının arttığı sonucuna ulaşılması da bu yorumu destekler niteliktedir. Gene Kowalski ve Limber'in (2007) yaptığı çalışmada da 6. sınıftaki öğrencilerin 7 ve 8. sınıftaki öğrencilere oranla daha az siber zorbalığa maruz kaldığı ortaya çıkmıştır. Yaş ilerledikçe interneti kullanma şeklinin değiştiği ve yabancı kişilerle iletişime geçme imkânı daha fazla olduğu için zorbalığa maruz kalma riski de fazlalaşmaktadır.

Tablo 9: Siber Zorbalığa Maruz Kalmanın Duygusal Etkileri

Duygusal Etkiler	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6	Ö7	Ö8	Ö9	Ö10	Ö11	Toplam
Sinirlendim	X			X					X		X	3
Tedirgin Oldum	X			X					X			2
Üzuldüm		X			X		X	X				3
Korktum				X								1
Zorbalığa Maruz Kalmadığımdan Etkisi Olmadı			X		X	X			X	X		5

X= Siber zorbalığa maruz kalmamış öğrencilerin kalması durumundaki cevabı

Tablo 10'da görüldüğü gibi siber zorbalığa maruz kalan öğrencilerin en çok sinirlilik ve üzüntü duygularını yaşadıkları görülmektedir. Beraberinde de tedirginlik ve korku duyguları gelmektedir. Bazı görüşler şöyledir: **Ö7:** "Çok kalbim kırılmıştı çünkü kötü bir inşaa gibi lanse edilmişim ve

yapmadığım şeyler yüzünden suçlanmışım. Sonunda yalnız kaldım.” Ö8: “Üzıldüm çünkü insanların fiziksel özellikleriyle dalga geçilmesi kötü bir şey.” Ö4: “Zorbalık yapan kişilerin bana ulaşamayacaklarını bilsem de gene de tedirgin oldum ve tanımadığım insanların hayatımı etkilemesi beni sinirlendirdi.” 5 öğrenci siber zorbalığa uğramadığı için duygusal bir etki yaşadığını belirtmese de aralarından 2 tanesi ise maruz kalma durumlarında üzüntü, sinirlilik ve tedirginlik gibi duygular yaşayabileceklerini belirttiler.

Tablo 10: Siber Zorbalıktan Korunmada Yetişkin/Ebeveyn Gözetiminin Önemi

Öğrenciler	Önemi Var	Önemi Yok
Ö1	X	
Ö2		X
Ö3	X	
Ö4	X	
Ö5	X	
Ö6	X	
Ö7	X	
Ö8	X	
Ö9	X	
Ö10	X	
Ö11	X	
Toplam Önemi Var	10	
Toplam Önemi Yok		1

Tablo 11'e göre öğrencilerin neredeyse tamamı (10 kişi) siber zorbalıktan korunmada baskı olmadıkça yetişkin/ebeveyn gözetiminin oldukça önemli olduğunu belirtmişlerdir. Yalnızca tek öğrenci bu gözetimin zorbalık konusunda etkili olmadığını, zorbalığın sadece sanal yollarla yapılmadığını düşündüğünü söylemiştir. Dehue ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada (2008), anne ve babaların çocuklarının internet kullanım süresi için kural koydukları ve %80'inin çocuklarının internette giriş yapamayacakları siteleri belirledikleri sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla yetişkin gözetimi öğrencilerin söylediği gibi önemli olmaktadır. Yetişkin/ebeveyn gözetiminin öneminden bahseden bazı öğrencilerin görüşleri ise şöyledir: Ö6: “Küçük yaşlarda ailelerin sosyal medyada çocuklarının paylaştığı bilgilere dikkat etmesi gerekiyor.” Ö4: “Ailemin aldığı önlemler beni pek mutlu etmese de gözetimin işe yaradığını söyleyebilirim. Belirli bir yaşa kadar sosyal medyam olmasına izin vermediler ve bu benim için olumlu oldu.

Tablo 11. Siber Zorbalığa Maruz Kalmanın Aile ve Arkadaşlık İlişkilerine Etkisi

	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6	Ö7	Ö8	Ö9	Ö10	Ö11	Toplam
Aile ve Arkadaşlık İlişkilerime Etkisi Oldu			X	X	X		X	X			X	5
Aile ve Arkadaşlık İlişkilerime Etkisi Olmadı	X	X										2
Aile veya Arkadaşlarımla Paylaştım	X	X	X	X		X		X	X			5
Aile veya Arkadaşlarımla Paylaşmadım											X	1

X= Siber zorbalığa maruz kalmamış öğrencilerin kalması durumundaki cevabı

Tablo 12’de görüldüğü gibi öğrencilere siber zorbalığa maruz kaldıktan sonra aile ve arkadaşlık ilişkilerinin değişip değişmediği ve yaşadıkları olayları aile ve arkadaşlarıyla paylaşıp paylaşmadıkları öğrenilmeye çalışılmıştır. Öğrencilerin 5 tanesi siber zorbalığa maruz kalma sonucunda aile ve arkadaşlık ilişkilerinin etkilendiği belirtirken 2 tanesi ise etkisi olmadığını belirtmiştir. Gene 5 öğrenci bu durumu aile ve arkadaşlarıyla paylaşırken, 1 tanesinin ise paylaşmadığı görülmektedir. Paylaşan bir öğrencinin görüşü şöyledir: **Ö4:** “*Etrafımdakiler böyle bir durumda üzgün olduğumu anladıkları için aile ve arkadaşlık ilişkilerim etkileniyor. Ben bu gibi durumları genelde ailemden çok arkadaşlarımla paylaşıyorum ve paylaştığımda da onlardan da benzer olaylar yaşadıklarını duyuyorum.*” Bazı öğrenciler ise zorbalığa maruz kalmadığını ancak kalsalardı bunun aile ve arkadaşlık ilişkilerine etkisi olabileceğini ya da aile ve arkadaşlarıyla bu durumu paylaşabileceklerini belirtmişlerdir. Willard’a göre (2007) siber zorbalığa uğrayan kurbanın duygusal ve sosyal iletişimini olumsuz etkilenmektedir. Ayrıca bu kişiler, arkadaşlık kurmada güçlük yaşamakta ve sınıf arkadaşlarıyla iletişim kurmada zorlandığı için yalnız kalmayı istemeye başlamaktadır (Fusun ve Ümmet, 2013: 99). Bu vurguyu destekleyici bir ifade siber zorbalığa maruz kalma sonrası yalnız kalmayı isteyen bir kız öğrenci tarafından şöyle ifade edilmiştir: **Ö7:** “*Siber zorbalığa uğradığımda başta arkadaşlarım destek çıkar gibi göründüler ama sonra kötü yorumları dikkat çekmek için kendi kendime yazdığımı söylediler ve benimle konuşmadılar. Hiç arkadaşım kalmadı.*”

Tablo 12. Siber Zorbalığa Maruz Kalmanın Akademik Başarıya Etkisi

	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6	Ö7	Ö8	Ö9	Ö10	Ö11	Toplam
Ders Başarımı Düşürdü					X	X	X					1
Derse Motive Olmamı Engelledi		X		X		X			X			2
Okuldan Nefret Etmeme Neden Oldu							X					
Okuldaki Zamanımı Verimsiz Geçirmeme Neden Oldu								X				
Akademik Başarıma Etkisi Olmadı	X		X								X	3

X= Siber zorbalığa maruz kalmamış öğrencilerin kalması durumundaki cevabı

Siber zorbalığın genelde gençlerin okul hayatına ve başarısına yönelik olumsuz etkileri bulunmaktadır. Siber kurbanlar; okuldan kaçma, disiplin cezası alma ve okula silahla gelme gibi davranışlar göstermektedir. Tablo 12’de de görüldüğü gibi siber zorbalığa uğrayan öğrencilerin ders başarısı düşmüştür ve okuldan nefret etmeye başlamışlardır. Bununla ilgili bir öğrencinin görüşü şöyledir: **Ö7:** “*Siber zorbalığa maruz kaldıktan sonra akademik başarımda düşüş oldu ve okuldan nefret etmeye başladım.*” Uğradıkları zorbalık sonucunda derse motive olmakta zorlanan öğrenciler de bulunmaktadır. Bununla ilgili bir öğrencinin görüşü şöyledir: **Ö4:** “*Okulda gerçekleşen olaylarla ilgili düşündüğümünden dikkatim dağılıyor ve derse odaklanamıyorum.*” Siber zorbalığa uğramayan bireyler de doğal olarak akademik başarılarına herhangi bir etki olmadığını belirtmişlerdir. Yalnızca bir öğrenci sosyal hayatının okul başarısını etkilediğini düşünmediğini ifade etmiştir. Siber zorbalığa daha önce maruz kalmamış öğrenciler de kalsalardı bu zorbalıkların ders başarılarını düşürebileceğini ya da derse motive olmakta zorlanabileceklerini ifade etmişlerdir. Okuldan nefret ettiğini ifade eden bir öğrenci olmasına rağmen devamsızlıkla ilgili cevap veren bir öğrenci olmamıştır.

Tablo 13. Siber Zorbalığı Önlemede Okul Personellerinin Önemi ve Sorumlulukları

	Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6	Ö7	Ö8	Ö9	Ö10	Ö11	Toplam
Okul Personellerinin Sorumlulukları Olmalı		X	X	X			X	X	X			6
Okul Personellerinin Sorumlulukları Olmamalı										X		1
Okullarda İnternete Erişim Kısıtlanmalı	X			X		X			X		X	5
Okullarda İnternete Erişim Kısıtlanmamalı		X	X		X		X	X				5

Worthen' göre (2007) okullarda siber zorbalığa karşı önlem ve müdahale çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Okul personelleri sorunların ortaya çıkarılmasında yardımcı olmalı ve öğrencileri siber zorbalıktan korumalıdır (Aksaray, 2011: 422). Tablo 13'de görüldüğü gibi öğrenciler çoğunluklu olarak siber zorbalığı önlemede okul personellerinin sorumluluklar almaları gerektiğini ifade etmiştir: Bu öğrenciler arasında okullarda internete erişim konusunda sayılar eşit olmakla birlikte fikir ayrılıkları yaşanmıştır. Bazı öğrenciler kısıtlamanın olması gerektiğini düşünürken, bazı öğrenciler ise olmaması gerektiğini ya da en azından bilgilendirici sayfalara kısıtlama getirilmemesi gerektiğini düşündüğünü belirtmişlerdir: **Ö2:** "Öğrencileri bilgilendiren ve yapılmaması gerekenleri nedenleriyle anlatan bilgilendirici konuşmalar yapılmalıdır. İnternet erişimi konusunda da bilgi verici sayfaların da kısıtlanması gereksiz olur ve öğrenimi kısıtlar." **Ö4:** "Öğrenci kendini ve etrafındakileri olumsuz yönde etkiliyorsa okul yönetimi aile ile birlikte hareket ederek öğrencilerin sosyal medyayla ilgili erişimiyle ilgili kararlar alabilmelidir. Okul içindeki internet erişiminin kısıtlanması eğitimin kalitesini artırır ama yalnızca belirli sayfalara erişimin kısıtlanması gerekir." **Ö6:** "Eğitim kurumlarında sosyal medya hesaplarına girilmemeli ve telefon kullanılmamalıdır. Aksi takdirde öğrenciler telefon kameralarını kötü amaçlar için de kullanır." **Ö5:** "Kısıtlama olmamalıdır çünkü insanlar kısıtlanan şeyleri yapma psikolojisine girer."

Tablo 14. Hak İhlali ve Dolandırıcılık Gibi Zorbalıklarda İzlenecek Hukuki Yollar Hakkında Bilgi Düzeyi

Öğrenciler	Bilgi Sahibiyim	Bilgi Sahibi Değilim
Ö1		X
Ö2		X
Ö3	X	
Ö4		X
Ö5		X
Ö6		X
Ö7		X
Ö8	X	
Ö9		X
Ö10	X	
Ö11		X
Toplam Bilgi Sahibiyim	3	
Toplam Bilgi Sahibi Değilim		8

Öğrencilere hak ihlali ya da dolandırıcılık gibi siber zorbalıklarla karşılaştıklarında izlenebilecek hukuki yollar hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları sorulmuştur. Tablo 15’te görüldüğü gibi 11 öğrencinin yalnızca 3 tanesinin bilgi sahibi olduğu görülmektedir. 8 öğrenci ise bilgi sahibi olmadıkları ya da tam anlamıyla bilgi sahibi olmadıklarını belirtmişlerdir. Hak ihlali ve dolandırıcılık gibi siber zorbalıklarla internet ortamlarında çok sık karşılaşılmaktadır. Dolayısıyla öğrencilerin bu konuda yeterli bilgi düzeyine getirilmesi onların bu tür zorbalıklardan korunması için önemli bir adım olacaktır.

Öğrencilerin Siber Zorbalığı Önleme Konusunda Önerileri

Öğrencilere siber zorbalığı önlemek için neler yapılabileceğine ilişkin soru sorulmuştur. Ayrıca liselerde medya okuryazarlığı adı altında dijital yurttaşlık eğitimleri ve bilinçli internet kullanımı hakkında bilgilendirici seminerler yapılmasının gerekliliği de sorgulanmıştır. Öğrencilerin 9 tanesi siber zorbalığı önlemek için eğitim ve seminerlerin düzenlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu öğrencilerden bazılarının siber zorbalığı önlemek için sunduğu öneriler şöyledir:

Ö9: “Seminerlerin fazlasıyla yararlı ve etkili olduğunu düşünüyorum çünkü toplum bu tarz problemlere karşı ne kadar bilinçli olursa, problem için çözümler de o derece getirilecektir. Bunun dışında böyle eğitimlerle insanları kendilerini ve haklarını nasıl savunacakları konusunda bilgilendirmek gerekli.” **Ö7:** “Ben ortaokuldan itibaren bu eğitimlerin verilmesi gerektiğini düşünüyorum ve bu eğitimleri destekliyorum.” **Ö4:** “Bu çalışmalar devam etmeli ama bence çalışmalara öğrenciler küçük yaşlarda dahil edilmeli. Ayrıca yıl içerisinde belirlenen sayıda dersler konulmalı.” **Ö8:** “Öğrencilere verilecek eğitimler veya animasyon videolarıyla siber zorbalığa karşı yapılacak hukuki yaptırımlardan bahsedilmesi iyi olabilir.” İki öğrenci ise seminerlerin çok etkili olmayacağını belirtmiştir. Bunun için sundukları sebepler ise seminerlerin lise öğrencileri tarafından ilgi çekmediği ve yetersiz kalacağını düşünmeleridir: **Ö2:** “Lisede verilen seminerlerin ilgi çektiğini düşünmüyorum çünkü çoğu öğrenci bu seminerleri dinlemiyor. Seminerlerin daha genç yaştaki öğrencilere verilmesi gerekir. Daha büyük yaştakiler için ise televizyon reklamları ve Youtube’da içerikler üretilebilir.” **Ö11:** “Verilen seminerlerin etkili olduğunu düşünmüyorum. Siber zorbalığı tamamen durdurmak için daha sıkı önlemler alınmalı.”

SONUÇ

Yeni iletişim teknolojilerinin her geçen gün gelişmesiyle sosyal medya platformlarının kullanıcı sayısı da artmaya başlamıştır. Sosyal medyanın birçok faydasın yanında yarattığı olumsuz sonuçlar da bulunmaktadır. Bunlardan birisi de siber zorbalıktır. Bu çalışmada da sosyal medya ortamlarında siber zorbalık, siber zorbalığa maruz kalan gençlerin duygusal, aile-okul ilişki ve akademik başarı açısından nasıl etkilendiği ve siber zorbalığa karşı okul personellerinin ve ebeveynlerin sorumlulukları üzerine incelemeler yapılmıştır. İlk olarak çalışmaya katılan 11 lise öğrencisinin de sosyal medyayı aktif kullandıkları görülmektedir. Öğrencilerin sosyal medyada en çok Instagram, Youtube, Twitter, Snapchat gibi sosyal ağları kullanmak için aktif olduğu söylenebilir. Bunlar dışında sosyal medyayı film ve dizi izleme, komik içeriklere göz atma, sanatçı veya bloggerları takip etme ve gündem takibi gibi amaçlarla kullanmaktadırlar.

Öğrenciler, siber zorbalığa en çok sosyal medya platformlarında maruz kalmaktadırlar. Öğrencilerden gelen cevaplar doğrultusunda; özel görüntüleri ele geçirme, cinsel içerikli hakaret ve aşağılama ve iftira gibi zorbalık şekillerine maruz kaldıkları görülmektedir. Öğrencilerin üzerinde yapılan benzer çalışmalarda da gençlerin çoğunun sosyal medya ortamlarında istenmeyen ve rahatsız edici durumlarla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Bununla birlikte siber zorbalığa maruz kalmadığını söyleyen öğrenciler de bulunmaktadır. Ancak öğrencilerin siber zorbalık konusunda yeterli farkındalık düzeyine sahip olmadıkları düşüldüğü için bu cevapları verdikleri söylenebilir. Cevaplar doğrultusunda sosyal ağların gençlerin hayatında büyük yer kapladığı ve sosyal medya platformlarında rahatsız edici ve istenmeyen durumlarla sıklıkla karşılaştıkları sonucuna ulaşılabılır.

Öğrencilere siber zorbalık yapıp yapmadıklarını ilişkin soruda siber zorbalık yaptığını itiraf eden öğrenciler de olmuştur. Gençler, arkadaşlık ilişkilerinin bozulması, kız-erkek arkadaş ayrılığı sonucu ya da maruz kalınan siber zorbalık sonrası intikam alma duygusu gibi sebeplerle siber zorbalık

yapabilmektedirler. Öğrencilerden birinin sosyal medyayı kullanarak küfür içerikli yorum yazdığı, diğerinin de gene sosyal medyayı kullanarak arkadaşlarının bulunduğu ve beğenmediği bir fotoğraf ile şantaj yaptığı düşünüldüğünde gençlerin sosyal medyada kimi zaman zorba kimi zaman da kurban rolünde yer alabileceklerini söylemek mümkündür. Benzer birçok çalışma siber zorbalığa maruz kalmada yaş ve cinsiyet rolünü araştırmıştır. Genellikle cinsiyet farkının önemini vurgulayan araştırmalarda kızların erkeklere oranla daha fazla siber zorbalığa uğradığı görülmektedir.

Ancak cinsiyetin ve yaşın siber zorbalığa maruz kalmada etkin rol olmadığını belirten çalışmalar da bulunmaktadır. Çalışmaların çoğu siber zorbalığa maruz kalma durumunun yaş düştükçe daha fazla olduğunu belirtmiştir. Bulgulara göre, cinsiyetin rolünün olmadığını ve zorbalık yapmanın aile terbiyesi gibi başka sebeplere bağlı olduğunu söyleyen öğrenciler bulunmaktadır. Kız öğrencilerin zorbalığa uğrama olasılığının daha fazla olduğunu belirten öğrenciler, bunu toplumdaki erkek egemenliğine ve erkekliğin üstün tutulmasına bağlamışlardır. Yaş faktörünün etkili olduğunu düşünen öğrenciler en çok ergenlik çağındaki bireylerin siber zorbalığa uğradığını ve siber zorbalık yaptığını düşündüğü için yaşın küçük olmasıyla zorbalığın ilişkili olduğunu belirtmişlerdir.

Bu durumda siber zorbalığa maruz kalmada yaş ve cinsiyetin kesin olarak belirleyici rol oynadığını söylemek mümkün değildir. Sonuçlar, çalışmanın katılımcılarına ve diğer etkenlere bağlı olarak değişebilmektedir. Sosyal medyada siber zorbalığa maruz kalmanın gençler açısından duygusal etkileri de bulunmaktadır. Bulgulara göre zorbalığa maruz kalmış gençlerin çoğunluklu olarak sinirlilik ve üzüntü, beraberinde de korku ve tedirginlik duyguları yaşadıkları görülmektedir. Daha önce siber zorbalığa maruz kalmamış öğrencilerin de zorbalığa maruz kalma durumunda aynı duyguları hissedeceğini belirtmeleri gençlerin sosyal medya ortamlarında siber zorbalığa maruz kaldığı zaman duygusal olarak yoğun şekilde etkilendiklerini göstermektedir. Siber zorbalığa maruz kalan kalmanın gençlerin aile ve arkadaş ilişkilerine de etki ettiğini söylemek gerekir. Öğrencilerin çoğunluğu siber zorbalığa maruz kalma sonucunda aile ve arkadaşlık ilişkilerinin etkilendiği belirtmiş ve gene bu öğrenciler yaşadıkları olayları aile ve arkadaşlarıyla paylaşabilmektedirler. Dolayısıyla; siber zorbalığa uğramanın kurbanların duygusal ve sosyal iletişimini olumsuz etkilediğini, arkadaşlık ilişkileri kurmada güçlük yaşanmasına neden olduğunu ve siber zorbalığa uğrayan kurbanı yalnızlığa ittiği sonucuna ulaşmak mümkündür. Öte yandan bulgulara göre, neredeyse tüm öğrenciler zorbalığa maruz kaldıktan sonraki dönemde ders çalışma, derslere odaklanma ve ders başarısı konusunda problem yaşamaktadırlar. Görüşmeler sonucunda siber zorbalığa maruz kaldıktan sonra akademik başarısında düşüş olan ve okuldan nefret etmeye başlayan, maruz kaldığı zorbalığı düşünmekten derslerine odaklanamayan öğrenciler olduğu görülmüştür. Siber zorbalığa daha önce maruz kalmamış öğrenciler de kalma durumunda bu zorbalıkların ders başarılarını düşürebileceğini ya da derse motive olmakta zorlanabileceklerini ifade etmişlerdir. Buna göre siber zorbalığa maruz kalmanın akademik başarıya olumsuz yönde etki edebileceğini söylemek mümkün olacaktır.

Öğretmenler ve diğer okul personellerinin ve en çok da ebeveyn gözetiminin siber zorbalık ve siber mağduriyet konusunda büyük önemi vardır. Öğrencilerin neredeyse tamamı siber zorbalıktan korunmada baskı olmadıkça yetişkin/ebeveyn gözetiminin oldukça önemli olduğunu belirtmişlerdir. Öğrenciler arasında okullarda internete erişim konusunda sayılar eşit olmakla birlikte fikir ayrılıkları yaşanmıştır. Bazı öğrenciler kısıtlamanın olması gerektiğini düşünürken, bazı öğrenciler ise olmaması gerektiğini ya da en azından bilgilendirici sayfalara kısıtlama getirilmemesi gerektiğini düşündüğünü belirtmişlerdir. Verilen cevaplara bakıldığında, gençlerin hak ihlali ve dolandırıcılık gibi ağır siber zorbalıklarla mücadele etme konusunda da bilgi sahibi olmadıkları görülmektedir. Zorbalığa maruz kalan gençlerin bununla mücadele nasıl bir yol izleyeceği konusunda bilgisizliği, siber zorbalık hakkında yetersiz farkındalık ve maruz kalınan duruma duyarsızlaşma bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem ebeveynlerin hem de okul personellerinin bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı konusunda bilgi sahibi olup gençleri de doğru yönlendirmeleri çözüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Gençlerin siber zorbalığı önleme konusunda sunduğu birtakım öneriler olmuştur. Özellikle okullarda dijital yurttaşlık ve medya okuryazarlığı eğitimleri, seminerler verilmesi konusunda öğrenciler hemfikir olmuştur. Bu faaliyetlerinin öğrencilerin ilgisini çekmeyeceğini ya da yeterli olmayacağını söyleyen öğrencilerden de televizyon reklamları veya Youtube'da içerikleriyle bilgilendirme yapılmasını ya da daha sıkı tedbirler alınması gerektiğini belirtenler olmuştur. Özellikle de okullarda

internetin güvenilir ve sorumlu bir şekilde kullanımının öğretilmesinde rehberlik yapılması, ebeveynlerin çocuklarını ve teknolojik gelişmeleri takip etmeye yönlendirilmesi ve çocuklarıyla iletişim hâlinde olmaları etkili çözümler olarak sunulabilir.

Sonuç olarak, çalışmada elde edilen bulgular diğer çalışmaların bulgularıyla da benzerlikler göstermektedir. Farklılıkların ise öğrencilerin cevapları yeterince bilinçli olmadan cevaplandıkları için olduğu düşünülmektedir.

Çalışmada gençlerin sosyal medyayla ilgilerinin ne kadar olduğu, siber zorbalığa maruz kalıp kalmadıkları, kaldıklarında zorbalığın onların duygusal, aile-arkadaş ilişkileri ve akademik başarılarına nasıl etki ettiği, siber zorbalıkla mücadelede ebeveyn ve okul personellerinin gözetiminin önemi ve zorbalığa yönelik çözüm önerilerine yönelik aranan cevaplar yanıtlar bulunmuş, sosyal medyanın siber zorbalık konusunda gençler üzerinde büyük etkisi olduğu anlaşılmış ve siber zorbalığa maruz kalmanın da gençleri birçok yönden etkilediği ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- Akbaba, S., & Eroğlu, Y. (2013). "İlköğretim Öğrencilerinde Siber Zorbalık ve Mağduriyetin Yordayıcıları", Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 26(1), 105-122.
- Aksaray, P. D. S. (2011). "Siber Zorbalık", Journal of the Cukurova University Institute of Social Sciences, 20(2).
- Arıcak, O. T. (2011). "Siber zorbalık: Gençlerimizi Bekleyen Yeni Tehlike", Kariyer Penceresi, 2(6), 10-12.
- Belsey, B. (2005). "Cyberbullying: An Emerging Threat to The "Always On" Generation", Recuperado el, 5(5), 2010.
- Boulton, M. J., Hardcastle, K., Down, J., Fowles, J., & Simmonds, J. A. (2014). "A Comparison of Preservice Teachers' Responses to Cyber Versus Traditional Bullying Scenarios: Similarities and Differences and Implications for Practice", Journal of Teacher Education, 65(2), 145-155.
- Çomu, T., & Binark, M. (2013). "Yeni Medya Ortamlarında Nefret Söylemi", Medya ve Nefret Söylemi: Kavramlar, Mecralar, Tartışmalar, (Ed. M. Çınar), İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Dehue, F., Bolman, C., & Völlink, T. (2008). "Cyberbullying: Youngsters' Experiences and Parental Perception", CyberPsychology & Behavior, 11(2), 217-223.
- Ekşi, F., & Ümmet, D. (2013). "Bir Kişilerarası İletişim Problemi Olarak İnternet Bağımlılığı ve Siber Zorbalık: Psikolojik Danışma Açısından Değerlendirilmesi", Değerler Eğitimi Dergisi, 11(25), 91-115.
- Güven, S. (2017). "Siyasal İletişim Sürecinin Dönüşümü, Siyasal Katılım ve İletişim Teknolojileri", The Turkish Journal of Design, Art and Communication, 7(2), 175-191.
- Juvonen, J., & Gross, E. F. (2008). "Extending the School Grounds? Bullying Experiences in Cyberspace", Journal of School Health, 78(9), 496-505.
- Kılıç, N. (2009). "İlköğretim 6, 7, 8. Sınıf Öğrencilerinin Zorbalık Düzeylerinin Yordanması (Konya İli Cihanbeyli İlçesi İlçe Merkez Örneği)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Li, Q. (2007). "New Bottle Old Wine: A Research of Cyberbullying in Schools", Computers in Human Behavior, 23, 1777-1791.
- Mishna, F., Saini, M., & Solomon, S. (2009). "Ongoing and Online: Children and Youth's Perceptions of Cyberbullying", Children and Youth Services Review, 31(12), 1222-1228.
- Özdemir, M., & Akar, F. (2011). "Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalığa İlişkin Görüşlerinin Bazı Değişkenler Bakımından İncelenmesi", Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, 17(4), 605-626.
- Serin, H. (2012). "Ergenlerde Siber Zorbalık/Siber Mağduriyet Yaşantıları ve Bu Davranışlara İlişkin Öğretmen ve Eğitim Yöneticilerinin Görüşleri", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Shariff, S. (2008). *Cyber-Bullying: Issues and Solutions for The School, The Classroom and The Home*, New York: Routledge.
- Tamer, N., & Vatanartıran, S. (2014). "Ergenlerin Teknolojik Zorbalık Alguları", Online Journal of Technology Addiction & Cyberbullying, 1(2), 1-20.

- Vural, Z., & Bat, M. (2010). “*Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine Yönelik Bir Araştırma*”, Journal of Yasar University, 20(5), 3348 - 3382.
- Yaman, E., & Sönmez, Z. (2015). “*Ergenlerin Siber Zorbalık Eğilimleri*”, Online Journal Of Technology Addiction & Cyberbullying, 2(1), 18-31.
- Yiğit, M. F., Keskin, S., & Yurdugül, H. (2018). “*Ortaokullarda Siber Zorbalık ve Aile Desteği Arasındaki İlişkinin Cinsiyet, İnternet Kullanımı ve Öğrenim Düzeyi Bağlamında İncelenmesi*”, Addicta: The Turkish Journal On Addictions, 5(2), 249–284.